

Kartering av svärtan och dess unproduktion på Valsörarna år 2016

RALF WISTBACKA, ERIK ISAKSON & PASI REUNANEN

Bakgrund

Våren 2015 gjordes en inventering av fågelfaunan i Valsörarnas skärgård (Wistbacka & Sundell 2015). I denna inventering ingick en skild kartering av alkor (tobisgrissla och tordmule). Ingen inventering av svärta gjordes. Tack vare ett understöd från Vuokon Luonnonsuojelusäitiö kunde en inventering av svärtan och dess unproduktion göras sommaren 2016. Räkning av par gjordes i början av juni och kartering av kullar gjordes under senare delen av juli och under första veckan i augusti.

Undersökningsområdet

Valsörarna består av fyra större holmar och ett stort antal grynnor av varierande storlek. Ögruppen ligger mitt i Kvarken cirka 15 kilometer nordväst om Björkö. De stora holmarna är delvis skogbevuxna och huvudön (Ebbskär-Storskär) har en mycket varierad natur. Grynnorna är steniga och merparten saknar helt träd. Vegetationen består av alar, enrisbuskar, havtorn med inslag av gräs och örter. Merparten av grynnorna är höglänta men låglänta strandängar finns på en del av dem. Runt huvudöarna finns drygt 80 små grynnor och skär. Undersökningsområdet finns angivet på kartan i figur 3. För undersökningen erhöles undantag från fredningsbestämmelserna beviljat av Södra Österbottens NTM-central i Södra Österbotten på basis av samtycke givet av Björkö delägarlag.

Svärтан

Svärтан (*Melanitta fusca*) häckar dels i norra Finlands karga insjöar och dels i skärgården. Svärtorna häckar helst i mellanskärgården, där det finns skyd-

Figur 1. Svärta. Illustration: Juha Ilkka

dade vikar och sund (Väisänen m.fl.1998). Svärtan dras endast i viss mån till fågelskär (t.ex. von Numers 1995) och därför bör inventeringar från hela Valsörarna användas i utvärderingen. En del svärter häckar nog på fågelskären men merparten torde alltid ha häckat på huvudöarna och de stora öarna d.v.s. Norderstören, Malskär och Malskärsören (Hildén 1991). I dessa områden är de utsatta för markbundna predatorer.

Svärtan övervintrar i Östersjön och längs Atlantkusten från Danmark till Frankrike. Svärtan kan bli drygt 20 år gammal i finländska förhållanden. Födan domineras av bottendjur såsom blåmussla, östersjömussla, vitmärkla, spånakäring, snäckor m.m. Beståndet av svärta i Finland uppskattades i början av 1990-talet till 14 000 par, varav hela 13 000 par fanns i skärgårdsområdena. Svärtan klassades år 2010 som nära hotad (NT). År 2013 bedömde Hario & Rintala (2014) att det havshäckande beståndet uppgick till endast 5 200 par. År 2015 klassades svärtan som starkt hotad (EN) som en följd av en märkbar och snabb nedgång (Tiainen m.fl. 2016). Orsakerna bedömdes vara jakt, drunkning i fiskbragder, oljeutsläpp, eutrofiering, predation av mink och mårdhund m.m.

Svärtan och ungpåproduktionen

För svärtans del har det inte gjorts några vetenskapliga kalkyler angående hur många ungar/par och år som behövs för att beståndet skall hållas i balans

(Hario 2016). En ungproduktion på 0,2–0,6 ungar/par och år kan vara tillräckligt för att hålla beståndet konstant. I Larsmo var produktionen i snitt under 0,2 ungar per par och år och detta torde ha förosakat att beståndet kollapsade (Jakobsson & Wistbacka 2015).

Svärtan har på basis av arkeologiska undersökningar häckat i Östersjön i 5 000 år. De nykläckta ungarna är nästan lika tåliga gentemot kyla som ejderns. Svärthonorna försvarar dock inte ungarna mot predatorer i samarbete som ejderhonorna gör (Koskimies & Lahti 1964, Hario 2008). Sammanhållningen i kullarna är liten och honan kan avlägsna sig från kullen långa stunder för att äta. Ungarna är då ett lätt byte för gråtrutar. Honan skyddar ungarna mot predatorer i första hand genom att aggressivt angripa den. Honan kan också flyga upp och försöka locka med sig predatoren. Detta fungerar om ungarna kan gömma sig i strandvegetationen vid en insjö men inte i en öppen skärgårdsmiljö. Läget förvärras av att honorna klassar båtar som predatorer och kan flyga långa sträckor för att lura bort dem från ungarna (Miettinen 1995, Lemponen 2002, Alf Nyfelt, muntlig delgivning).

Enligt Martti Harios undersökningar på Söderskär kan merparten av de nykläckta ungarna av både ejder och svärta dö inom någon dag efter kläckningen – även om väderleken är tjänlig. Detta tyder på virusinfektioner, som kan överföras från honan till ungarna (Hario 2008).

Svärtans häckningsperiod och inventeringen

Enligt Per Bernhardsson var svärtornas parbildning på Grossgrundet i Holmö skärgård klar den 6.6.2016. Erik Isakson utförde inventeringarna på Valsörarna den 7.6, 12.6 och 13.6. Observerade par, ensamma hanar och honor ritades in på karta. Alla spår efter mink och mårddhund noterades under sommaren 2016.

Kartering av ungpullar

Erik Isakson noterade alla sjöfågelkullar han såg på Valsörarna mellan 10 juli och 3 augusti. Norderstörs sund inventerades dagligen och då Ralf Wistbacka och Pasi Reunanen anlant 1.8 kunde observationsperioden förlängas fram till den 6.8. Under perioden 2–6.8 karterades förekomsten av sjöfågelungar systematiskt på hela Valsörsområdet. Avspaning från stenblock och holmar gjordes med handkikare eller tubkikare.

Resultat

Antalet par

Under inventeringen i början på juni sågs sammanlagt 118 par, 11 ensamma hanar och 7 ensamma honor. Ifall de ensamma hanarna räknas som par var det totala antalet par 129. Det är möjligt att en del av svärtparen inte försökte häcka. På Storkallan i Korsholm räknade Anders Isaksson (i brev) år 2004 22 par, men endast 16 bon (73 % av paren) hittades trots en mycket noggrann boletning. De observerade svärtrorna vid Valsörarna finns utmärkta i figur 3.

På basis av undersökningen år 2016 förefaller merparten av svärtparen hålla till invid huvudöarnas östra strandområden och i Norderstörs sund. Övriga koncentrationer fanns invid Fläsket och kring Malskäret. I dessa områden fanns också merparten av de ensamma hanarna och honorna. De svärtpar som låg invid typiska fågelskär var totalt 40. Ytterligare noterades 2 ensamma hanar invid fågelskären.

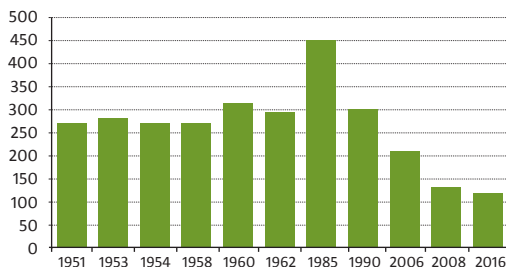
Det kan vara svårt att exakt säga var en del av paren som fanns vid södra Malskäret egentligen häckade. Det samma gäller de par som fanns öster om Danielsgrynnan invid farleden söder om Storskär. Fördelningen är arttypisk och påvisar svärtans benägenhet att häcka på större skogklädda skär där möjligheterna att gömma boet för kråkor och trutar är mycket bra i enrissnår och buskage.

Inventeringar av antalet par på Valsörarna har inte gjorts så särdeles ofta efter år 1962. Under tiden 1951–1962 gjordes inventeringar i hela skärgården totalt 6 gånger (Hildén 1996). Därefter gjordes räkningar som ser ut att omfattat endast huvudöarna 1985 och 1992. I *Muuttuva Saaristolinnusto* nämns att antalet svärtror på Valsörarna var mellan 300 och 400 par 1949–1990 (Hildén & Hario 1993). År 1985 räknades vid huvudöarna 448 par men år 1992 endast 102 par (Hildén & Pakarinen 1992). Vi har använt 300 par som en uppskattning för parantalet år 1990. Det året inventerades Valsörarna av Hildén (1991) och bedömningen var att antalet svärtror var oförändrat. Efter år 1990 gjordes taxeringar 2006 (Hägg & Bäck 2008) samt 2008 (Kannonlahti 2008). Resultaten av inventeringarna finns i figur 2.

På Valsörarna har beståndet varit stabilt 1951–1990 med en topp år 1985. Det har sedan minskat med drygt 60 % år 1990–2016. Detta är bekymmersamt då Kvarkenområdet utgjort artens kärnområde i Bottniska viken.

Utvecklingen på Valsörarna överensstämmer dessvärre med referensområden på Stubben samt i Torsö, Jakobstad och Larsmo skärgårdar. I Karleby var

Figur 2. Antal par av svärta på Valsörarna 1951–2016.

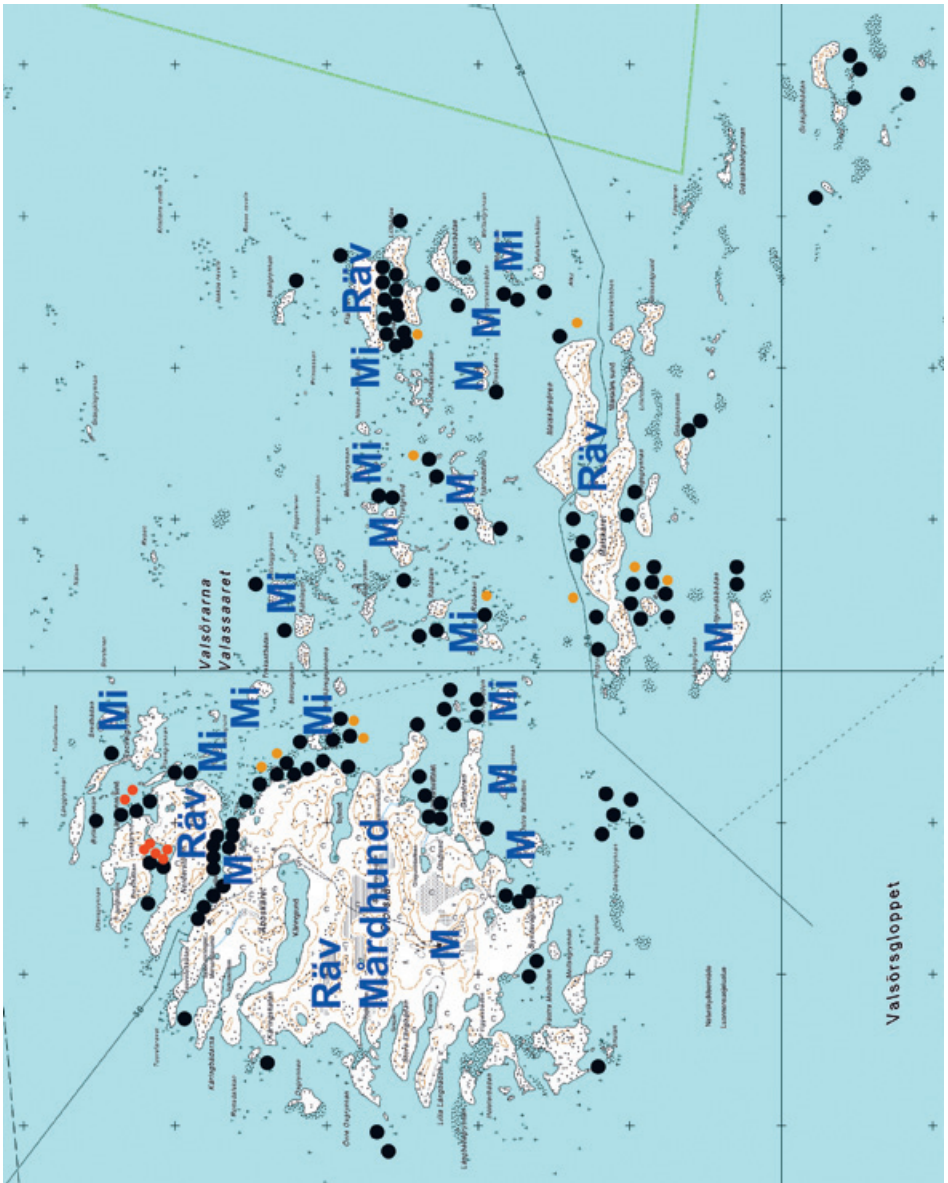
beståndet oförändrat 1994–2008 (Jakobsson & Wistbacka 2015). Detsamma gällde Rahja skärgård men en nedgång noterades där efter år 2010 (Hannu Tikkanen i brev). Från Larsmo hade svärtan i praktiken helt försvunnit sommaren 2016 (Granholt m.fl. 2016). På Mickelsörarna har förekomsten av svärter med ungar varit minimal i månadsskiftet juli–augusti 2008–2015. Inga räkningar av par har gjorts (R. Wistbacka, egna observationer).

Holmöarna synes ha utgjort en veritabel oas för svärtan. År 1993 fanns där 1600 par och beståndet bedömdes vara av samma storleksordning ännu år 2004 (Sundström 1996, Lars Edenius i brev 2005). Svärtan hade likaså ökat längs Västerbottens kuster mellan år 1975 och 2002 (Sundström & Olsson 2005). Per Bernhardsson (brev 2016) har årligen inventerat svärter på östra delen av Grossgrundet söder om Holmön. Enligt hans observationer har antalet par hållits stabilt på 50 par 2010–2016. Detta innebär att en nedgång med 25 par jämfört med 1990–2000 har noterats. Beståndet var ännu något mindre 2000–2010. År 2016 var ungproduktionen mycket dålig vid Grossgrundet. Endast en kull sågs! Orsakerna bedömdes vara mink, räv, havstrut och havsörn. En del av problematiken kan bero på försämrat tillstånd i Östersjön och överlag i övervintringsområdena (Balk m.fl. 2009, Balk m.fl. 2016).

Ungproduktionen 2016

Under sommaren 2016 sågs endast en svärthona med ungar. Detta skedde den 30 juli och observationen gällde en hona med 4 dunungar norr om Trekantbådan.

Trots dagliga observationer i Norderstörs sund 10.7–6.8 sågs inte en enda kull där. Detta är överraskande med tanke på det stora antalet par (23+4 ensamma hanar), som uppehöll sig i området under inventeringen i juni. Dessa observationer tyder på att en omfattande predation på ägg sker under äggläggings- och ruvningsperioden. Detsamma kan gälla för Malskäret och Fläsket.

Figur 3. Karta över undersökningsområdet. Förekomst av svärta år 2016 och observationer av däggdjurspredatorer 2015–2016. Svart cirkel = par, brun cirkel = ensam hane, röd cirkel = ensam hona. Mi = mink, M = mårdhund.

Predatorer kan vara räv, mink, mårddhund, korp och kråka. Vi kunde inte bedöma om predation av kullar på havet förekommer men åtminstone gråtrut och havstrut kan utföra sådan. Studier av storskrakens ungprouktion kan ge data om detta. Häckning i OA:s nya skrakhökar borde kunna producera ett stort antal skrakkullar.

Under inventeringarna 2–6.8 sågs enstaka adulta svärtor och en del andra sjöfågelkullar. Kullen som sågs 30.7 kunde inte återfinnas trots flere besök i området i närheten av Trekantsbådan. Under perioden 31.7–6.8 var vädret mycket lägligt för svärtungar. Under veckan därpå (v. 32) noterades sämre väder med hård vind. Väderleken torde inte ha haft någon effekt på våra observationer i juli–augusti.

Sammanfattning

Svårtbeståndet på Valsörarna håller på att minska och om ungprouktionen också i fortsättningen är lika dålig som år 2016 (0 flygga ungar/118 par) kommer svärtan att dö ut. Inventeringarna borde fortsätta. Faktorer som kan påverka populationsutvecklingen dvs kläckningsframgång och prouktion av flygga ungar borde studeras noggrant. Årets resultat var mycket dåligt med tanke på att väderleken var rätt tjänlig. Med tanke på att populationen på Valsörarna är den största kända i Kvarken–Mellersta Österbotten borde studierna få högsta prioritet. Samarbete med Västerbottens Ornitologiska förening/Umeå Universitet borde inledas.

En viktig åtgärd är att inleda jakt på mink, mårddhund och räv. Svärtornas viktigaste häckningsområden utsätts för predation av dessa arter. I figur 3 har vi sammanfattat alla observationer av mink och mårddhund 2015–2016 samt gjorda intervjuer och litteraturstudier angående observationer av räv.

Räv torde ha förekommit regelbundet på Valsörarnas huvudöar (Stor- och Ebbskär) sedan 1970-talet och förekom på 1990-talet även på Norderstören, Ljusgrund, Malskär och Malskärsören (Hildén 1991). Enligt Ulf Rönnblad har räv också setts på Fläsket efter år 2010. Fynden av minkspillning härrör från Erik Isaksons inventering av utter år 2016. Mink har noterats i området åtminstone sedan 1990-talet (Hägg & Kalliokoski 1996).

Observationerna av mårddhundspillning härrör från 2015 och 2016. På basis av observationer i augusti 2016 klarar de av att simma även till avlägsna holmar som Petgrundsbådan. De hade också besökt små holmar som

Diskbådan och Storstensbådan där de ätit bär. Petgrundsbådan är ett av de bästa kvarvarande ejderskären och således i farozonen för mårhund. Mårhund observerades första gången år 1976 men bedömdes vara sällsynt år 1990 (Hildén 1991). 1995 såg sjöbevakarna två mårhundar på Storskär–Ebbeskär (Hägg & Kallioksoki 1996). Observationerna 2015–2016 tyder dessvärre på att den förekommer regelbundet i hela området. Stora spillningshögar sågs i närheten av fyrvaktarbostäderna på huvudöarna våren 2016 (T. Warén i brev). I början av september sågs mårhund vid fyrvaktarbostäderna och på en strandäng vid Norderstörs sund (N. Fritzén).

Tillkännagivanden

Erik Isakson, Ralf Wistbacka och Pasi Reunanen gjorde fältarbetet. Ralf Wistbacka skrev rapporten. Pasi Reunanen och Erik Isakson kommenterade texten. Erik Isakson, N. Fritzén och Birthe Wistbacka läste korrektur. Bröderna Stolpe i Söderudden var till stor hjälp med praktiska råd åt Erik Isakson, tack! Ett stort tack också till Niclas Fritzén för förtjänstfullt samarbete via Valsörarnas Biologiska station.

Referenser

- Balk, L., Hägerroth, P.-Å., Åkerman, G., Hanson, M., Tjärnlund, U., Hansson, T., Hallgrímsson, G., Zebühr, Y., Broman, D., Mörner, T. & Sundberg, H. 2009: Wild birds of declining European species are dying from a thiamine deficiency syndrome. — *PNAS* 106: 12001–12006.
- Balk, L. m.fl. 2016: Widespread episodic thiamine deficiency in Northern Hemisphere wildlife. — *Sci. Rep.* 6:38821; doi:10.1038/srep38821.
- Granhölm, B., Jakobsson, R. & Wistbacka, R. 2016: Inventering av fågelfaunan i Larsmo skärgård 2016. — *Jakobstadsnejdens Natur* r.f.
- Hario, M. 2008: Vaaran välttäminen pilkkasiipipoikueiden ravintovesillä. — *Suomen Riista* 54: 105–118.
- Hario, M. & Rintala J. 2014: Saaristolintukantojen kehitys Suomessa 1986–2013. — *Linnut Vuosikirja* 2013: 46–53.
- Hario, M. 2016: Saaristolintujen lentopoikastuotto Porvoon Söderskärillä 1981–2007. — *Linnut Vuosikirja* 2015: 159–195.
- Hildén, O. 1966: Changes in the bird fauna of Valassaaret, Gulf of Bothnia, during recent decades. — *Annales Zoologici Fennici* 3: 245–269.

- Hildén, O. 1991: Valsörarnas häckningsfåglar år 1990. — OA-Natur 8: 15–27.
- Hildén, O. & Pakarinen, R. (red.). 1992: Lintukurssi Valassaarilla 8.–17.6.1992. Kurssi-
moniste. — Helsingin yliopisto. Eläintieteen laitos.
- Hildén, O. & Hario, M. 1993: Muuttuva saaristolinnusto. — Forssan Kirjapaino Oy, Forssa.
- Hägg, J. & Kalliokoski S. 1996: Valassaarten pesimälinnusto 1996. — Ostrobothnia Australis r.f. (opublicerad rapport).
- Hägg, J. & Bäck, M. 2008: Valassaarten pesimälinnusto 2006. — Ostrobothnia Australis r.f. (opublicerad rapport).
- Jakobsson, R. & Wistbacka, R. 2015: Fågelfaunan i Larsmo skärgård 1990–2013. — Jakob-
stadsnejdens Natur r.f.
- Koskimies, J. & Lahti, L. 1964: Cold-hardiness of the newly hatched young in relation to
ecology and distribution in ten species of European ducks. — The Auk 81: 281–307.
- Kannonlahti, J. 2008: Valsörarnas häckfågelinventering. — Ostrobothnia Australis r.f. (opu-
blicerad rapport).
- Lemponen, N. 2002: Utvärdering av svärtans förekomst och ungproduktion i Larsmo skär-
gård under åren 1990–2001. Pro gradu. — Åbo Akademi.
- Miettinen, M. 1995: Pilkkasiiven sekä muiden vesilintujen kanta ja poikueiden menestyminen
Saaristomerän ulkosaaristossa 1992. — Forststyrelsens naturskyddspublikationer se-
rie A Nr 50.
- Sundström, T. 1996: Holmöarnas kustfågelfauna: Inventering av kustfågelbeståndet 1983–
1993. — Länsstyrelsen i Västerbottens län. Meddelande 3/1996.
- Sundström, T., & Olsson, C. 2005: Västerbottens kustfågelfauna 2001–2002. — Länsstyrelsen
i Västerbotten. Meddelande 4/2005.
- Tiainen, J., Mikkola-Roos, M., Below, A., Jukarainen, A., Lehikoinen, A., Lehtiniemi, T., Pessa,
J., Rajasärkkä, A., Rintala, J., Sirkiä, P. & Valkama, J. 2016: Suomen lintujen uha-
nalaisuus 2015 – The 2015 Red List of Finnish Bird Species. — Ympäristöministeriö
& Suomen ympäristökeskus.
- von Numers, M. 1995: Distribution, numbers and ecological gradients of birds breeding on small
islands in the Archipelago Sea, SW Finland. — Acta Zoologica Fennica 197: 33–35.
- Väisänen, R., Lammi E. & Koskimies, P. 1998: Muuttuva pesimälinnusto. — Keuruu.
- Wistbacka, R. & Sundell, M. 2015: Inventering av fågelfaunan på Valsörarna år 2015. —
Ostrobothnia Australis r.f. (opublicerad rapport).